

Büyük Selçuklular Dönemine Ait Bir Şîi Müdafaa-Namesinde Türkler

Ali Rıza Mukaddem*

1. Nasîreddin Abdülcelil b. Ebi'l-Hüseyin b. Ebi'l-Fazl el-Kazvini er-Râzi

Nasîreddin Abdülcelil 12. yy'da İran'ın Rey kentinde yaşamış büyük Şii alimlerindedir. Hayatı hakkında bildiklerimiz genelde elimize ulaşan tek eseri *Nakz*'a dayanmaktadır. Muhtemelen yakın arkadaşı da olan Müntecebeddin Râzi (ö. 585/1189) *el-Fihrist* adlı eserinde Abdülcelil'in tam adını ve kaleme aldığı eserlerinin ismini zikrederken onu vaiz, alim, fasih ve dindar sıfatlarıyla anmaktadır.¹ Bu da onun dönemin ileri gelen din adamlarından olduğunu delalet etmektedir, nitekim Kadı Nurullah Şüşteri (ö. 1019/1610) de eserinde bu hususa değinmiştir.²

Abdülcelil kendi eserinde de müderris olup vaaz yaptığına işaret etmiştir: “550/1155 yılının aylarında Cuma günü kendi büyük medresemde [vaaz] meclisim vardı”.³ Başka bir yerde de Rey Şiilerinin büyük liderlerinden olan Seyyid Fahreddin'in evinde vaaz yaptığını kaydetmiştir.⁴

Abdülcelil'in doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir, ancak bazı karinelere göre hareketle 11. yy'ın sonlarında doğduğu ve 12. yy'ın ikinci yarısında (560/1165'den sonra) öldüğünü tahmin edebiliriz.⁵

* Dr. Öğr. Üyesi, İslam Dünyası Ansiklopedisi, Tahran/İRAN, muqeddem@gmail.com

1 Şeyh Müntecebeddin Ali b. Babiveyh er-Râzi, *el-Fihrist*, haz. Seyyid Celeleddin Müheddis Urmevi, Kum 1399, s. 87. Ayrıca bkz. Ali Devani, “Abdülcelil Kazvini”, *Şihahtname-i Abdülcelil ve Nakz*, haz. Hadi Rabbani, Kum 1391, s. 24-25.

2 Kadı Seyyid Nurullah Şüşteri, *Mecalisü'l-Mü'minin*, Tahran 1377, C 1, s. 482. Ayrıca bkz. Abdülkerim b. Muhammed Râfi-i Kazvini (ö. 623/1226), *et-Tedvin fi Ahbar-ı Kazvin*, haz. Azizullah Utarudî, Kum 1376, C 2, s. 536.

3 Nasireddin Eburreşid Abdülcelil Râzi-i Kazvini, *Baz-u Mesâlib'in-Nevâsib fi Nakz-ı Baz-ı Fezâiyih'ür-Revâfız (Nakz)*, haz. Mir Celeleddin Müheddis Urmevi, Kum 1391, s. 149-150.

4 Aynı eser, s. 491.

5 Bkz. aynı eser, Urmevi'nin ön sözü, s. 36.

Abdülcelil'in hocaları hakkında da bildiklerimiz Nakz'daki bilgilerle sınırlıdır. Ağabeyisi Evhadeddin Ebu'l-Hasan el-Hüseyn b. Ebi'l-Hüseyn b. Ebi'i-Fazl el-Kazvini, Abdülcelil'in hadis rivayetinde hocası olmuştur.⁶ Ayrıca Emir Kutbeddin Muzaffer Abbadi (ö. 547/1152) de Abdülcelil'in rivayet hocalarından olmuştur.⁷

Abdülcelil'in elimize ulaşmayan eserleri şunlardır:

1.1. **Kitab fi Tenzih-i Ayşe**

Adından da anlaşıldığı gibi Hz. Ayşe'nin iftiralardan beri' olduğunu ispatlayan bir eserdir. Müellif eseri 533/1139'da Gazi Emir Abbas döneminde ve Şiilerin büyüğü olan Seyyid Fahreddin b. Şemseddin el-Hüseyni'nin emriyle yazdığı Nakz'da belirtmiştir.⁸ Şehrin Hanefi kadısı İmameddin Hasan Esterabadi de esere bir takriz yazmıştır.⁹

1.2. **Miftahu'r-Râhât fi Fünûni'l-Hikâyât**

Abdülcelil Nakz'da iki kere bu eserine işaret etmiş ve orada otuz kağıt parçasından oluşan eserin zahitler, abidler ve müfessirler hakkında yazılan hikâyelerden ibaret olduğunu belirtmiştir.¹⁰

1.3. **El-Berâhin fi İmame'ti Emire'l-Mü'minin**

Abdülcelil 537/1143'te yazdığı bu eserinde bütün İslam halifeleri ve lakaplarını zikretmiştir. Ayrıca imamet konusundan da ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir.¹¹

1.4. **Es-Suâlat ve'l-Cevâbat (Sorular ve Yanıtlar)**

Eserin yedi ciltte telif edilmesi yazarının dönemin ünlü alimlerinden olduğunun bir göstergesidir, zira halk karşılaştıkları sorunları ona danışarak çözmeye çalışıyordu.¹²

1.5. **Mülhitlere (İsmaililere) Dair Risale**

Abdülcelil Kazvini *Nakz*'dan önce telif ettiği bu eserinde mülhitlerin ortaya

6 Aynı eser, s. 5, 540. Evhadeddin ve evlatları hakkında bkz. Müntecebeddin, *age.*, s. 54, 124.

7 Râzi-i Kazvini, *age.*, s. 571, 939. Ayrıca bkz. Devani, *agm.*, s. 34.

8 Râzi-i Kazvini, *age.*, s. 126.

9 Aynı eser, s. 320. Ayrıca bkz. Seyyid Murtaza Hüseyini-i Şahturabi, "Müerri fi Berresi-i Kitab-ı Nakz", *Suhan-ı Tarih*, S. 3, Tahran (1387), s. 60-61.

10 Râzi-i Kazvini, *age.*, s. 191- 257. Müntecebeddin bu kitaptan Miftahu't-Tezkir olarak bahsetmektedir, bkz. Müntecebeddin, *age.*, s. 87, 260-261.

11 Râzi-i Kazvini, *age.*, s. 409, 709.

12 Müntecebeddin, *age.*, s. 87.

koyduğu şüphelere cevaplar vermiştir, hatta orada onların adları, lakapları ve neseplerini de belirtmiştir.¹³

2. Nakz Kitabı

Giyaseddin Ebu's-Şica Muhammed b. Mahmud b. Muhammed b. Melikşah (547-554/1153-1159) döneminde Rey'de¹⁴ ikamet edip, güya önce Şii olup daha sonra Sünniliği seçen bir yazar tarafından Şiiliğin kötü tarafları ve ayıplarına dair bir kitap yazılır. *El-eyyam ve'l-enâm* adında başka bir eseri¹⁵ de bulunan meçhul müellif eserini 555/1160'ta bitirmiştir.¹⁶ Eserde Şiilerin müellifce 67 kötü tarafına değinilmiştir.¹⁷

Rebiüllevvel 556/Mart 1161'de böyle bir kitabın varlığından haberdar olan Abdülcelil Kazvini uzun uğraşlar sonucu bir dostunun vasıtasıyla kitaba ulaşır¹⁸ ve okuyup inceledikten sonra *Baz-u Mesâlib'in-Nevâsıb fî Nakz-ı Baz-ı Fezâiyih'ür-Refâvız* kitabını yazar ki *Nakz* adıyla ün kazanır. Eserde müellif önce Sünni yazarın kitabından bir parça/fazihat nakleder, sonra ise oradaki eleştirileri yanıtlamaya çalışır. Abdülcelil bilerek diğer eserlerinin tersine, herkes okuyup anlayabilsin diye söz konusu eserini sade bir Farsça ile yazmıştır.¹⁹

2.1. Eserin Önemi

Asıl amacı ithamlara karşı Şiiliği savunmak olan *Nakz*, aynı zamanda birçok sosyokültürel, tarihi ve edebi bilgiler de içermektedir. Eserde 12. yy'ın Şii kentleri hakkında diğer eserlerde bulamayacağımız malumatlarla karşılaştığımız gibi, dönemin alim, hayırsever, bilgin, yazar ve devlet adamı gibi birçok kişiyle de tanışma fırsatı buluyoruz. Ayrıca eserin bizzat dili de edebiyat araştırmacılarına 12. yüzyıl Farsça edebî dili hakkında birinci elden malzeme sunmaktadır. Keza eserdeki bilgilerden hareketle dönemin sosyokültürel hayatı hakkında, dünyaya,

13 Râzi-i Kazvini, *age.*, s. 518-519.

14 Günümüzde Tahran'ın güneyinde bulunan Rey şehri için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Rey", *TDVİA*, C 35, İstanbul 2018, s. 40-41.

15 Râzi-i Kazvini, *age.*, s. 27.

16 Aynı eser, s. 714.

17 Sünni alimin kim olabileceği konusundaki tartışmalar için bkz. aynı eser, Urmevi'nin açıklamaları, s. 941-942. Burada söz konusu şahsın Şihabe'd-Din Tevarih-i Şafii olması ihtimali zayıf bulunmuş, daha güçlü kanıtlara ihtiyaç var denilmiştir. Ayrıca bkz. Muhammed Ali Sultani, *Abdülcelil Râzi-i Kazvini, Rüzgar ve Kitab-ı Vey*, Kum 1391, s. 95-99.

18 Râzi-i Kazvini, *age.*, s. 4-6.

19 Aynı eser, s. 10.

hayata ve geçmiş olaylara nasıl yanaştıkları hakkında ilginç değerlendirmelerde bulunabiliriz. Eserin önemi hakkında İranlı yazar ve araştırmacı Abbas İkbâl Aştıyani (ö. 1955) şöyle bir not düşmüştür:

“Şeyh Abdülcelil’in bu kitabı mezhebî bir eser olup Şiliğe saldıran Sünni bir alimin kitabını reddetmek için yazılmış olsa da ama Nizami-i Aruzi’nin Çahar-makale’si ve Makamat-ı Hamidi’den birkaç yıl sonra yazılan eski bir Farsça metin olduğundan ve önemli tarihi-edebî bir hayli bilgiyi ihtiva ettiğinden dolayı, çok nefis ve değerli bir yazmadır.”²⁰

Tarihi açıdan *Nakz*’ı değerlendirmek istersek içerdiği tarihi bilgileri üç kategoride sınıflandırabiliriz: Sadr-ı İslam olayları, Şiilik tarihi, dönemin siyasi-toplumsal meseleleri.²¹ Abdülcelil çeşitli nedenlerle eserinde siyasi-toplumsal olaylara değindiğinde Türkler ve Selçuklu devleti hakkında da ilginç bilgiler aktarmıştır. Makalemizin 3. Bölümünde bu bilgileri farklı başlıklar altında sunmaya çalışacağız.

3. Nakz’da Türkler

3.1. Türkler ve Cihan Hâkimiyeti

Abdülcelil Sünni yazarın Şiilerin Türkler tarafından devlet işlerinde istihdam edilmesine yaptığı itiraz karşısında Türkler hakkında muhtemelen dönemin yaygın düşüncesi de olan şu sözleri zikretmiştir: “*Allah’ın takdiri şudur ki Türkler cihan hâkimi olsunlar ve Şiiler de onların veziri ve danışmanı. Allah’ın takdirine rıza gösterip itiraz etmemek gerek*”.²²

Abdülcelil eserinin başka bir yerinde de Türkler hakkında şöyle demektedir:

20 Abbas İkbâl Aştıyani, “Bundarı Râzi, Yeki ez Kadimlerin Şüaara-yı Pehlevi-zeban”, *Mihri*, S. 71, Tahran (1321), s. 31.

21 Bkz. Hüseyini-i Şahturabi, agm., s. 68-70. Ayrıca bkz. Ali Rıza Mukaddem, “Anadolu Abdalları’nın Kökenini Araştırırken İran ve Mavera’ün-nehir’de Menakıbhaneler ve Menakıbhanelik Geleneği”, *Uluslararası Neşet Ertaş Sempozyumu Bildirileri*, haz. Salahaddin Bekki, Kırşehir 2013, C 2, s. 609-610.

22 قضا و تقدیر خدا این است که ترکان حاکمان جهان باشند و رافضیان وزیران و مشیران ایشان باشند، به قضای خدای رضا باید دادن و تعریض ناکردن و تشنیع نازدن Râzi-i Kazvini, *age.*, s. 87. Türklerin dünyaya hükümdar olacakları konusuna Kaşgarlı Mahmud da değinmiştir “Buhara imamlarından ve Nişaburlu bir başka imamdan açıkça ve kesin olarak işittim ki: Onlar peygamber efendimize dayandırarak şöyle rivayet ettiler. Peygamberimiz (s.a.v) kıyamet gününün şartlarını, âhir zamanın fitnelerini, Oğuz Türklerinin çıkışını anlatırken dedi ki: Te’allemu: lisane’t-turki fe-inne lehum mulken tuwalen (Türk dilini öğreniniz, çünkü onların çok uzun sürecek saltanatları vardır)”. Kaşgarlı Mahmud, *Divanu Lugati’t-Türk*, haz. Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoynlu, TDK Yayınları, Ankara 2015, s. 2.

“Türkler alim ve akıldudrlar ve cihan hâkimiyeti boşuna onların eline geçmemiştir”.²³

3.2. Türkler ve Ahir Zaman Kurtarıcısı Mehdi

Nakz’ın yazarı Mehdilik düşüncesi hakkındaki eleştirileri ayrıntılı bir şekilde cevaplarken Şiilerce ahir zamanda zuhur edecek olan 12. imamın ordusu hakkında şöyle demektedir:

“Onun ordusu, Allah’a hamd olsun, şu gazi Türkler olacaktır ki günümüzde takiyesiz bir şekilde cihan hâkimidirler. Sadık²⁴, ona selam olsun, zamanında yaşamış bir şair Mehdi kıyamının gazi Türklerin yardımı ile gerçekleşeceğini vadedmiştir: sabah ve akşam vakti Cedy mevkiinde o iki yıldız birbirine yaklaştıklarında Al-i Muhammed’in kan davacıları Türk’ün yardımıyla düşmanlarından intikam alacaklar.²⁵ Dolayısıyla Mustafa, gazi Türklerle şu sebepten dua etmiştir ki ahir zamanda Mehdi’ye yardım etsinler, hakları gün ışığına çıkarıp, batılları yok etsinler”.²⁶

3.3. Selçuklu Devleti ve Şiiler

Abdülcilil Kazvini eserinin birçok yerinde eleştirilere cevap verirken Selçuklu devleti ve Şiilerin münasebetleri hakkında da bilgiler vermiştir. Yazar, Selçuklu sultanı Melikşah’ın kızı Salkım Hatun’un oniki imamlı bir Şii olan Mazenderan²⁷ İsfehbudu (valisi) Ali’nin eşi olduğuna işaret etmiş²⁸, “sultanların kızlarını Mazenderan İsfehbudlarından başka kimseye vermezler”²⁹ diye de bir not düşerek şöyle demiştir: “Bellidir ki Selçuklu padişahlarından herhangiisinde bir korku ortaya çıkarsa, [Sâri ve Orem’e] sığınıp koşar, örneğin biz Tuğrul ve Mes’ud b. Süleyman’da bu konuya şahit olduk”.³⁰

Devamında da Türklerin İsmaililere olan nefretine deyinip, “Gazi Türkler mülhidin

23 Râzi-i Kazvini, *age.*, s. 118. ترکان عالم و عاقل اند و جهانبانی و جهانداری به هرزه بدیشان نیفتاده است

24 Şiilerin 6. imamı Cafer Sadık kastedilmektedir. Hakkında teferruath bilgi için bkz. Mustafa Öz, “Ca’fer es-Sâdık”, *TDVİA*, C 7, İstanbul 1999, s. 1-3.

25 فاذا رايت الكوكبين تقارنا/بالجدى عند صباحها و مسانها فهناك يطلب ثار آل محمد/طلّابها بالترك من اعدائها

26 Râzi-i Kazvini, *age.*, s.521. Timurlu Şahruh döneminde Mehdilik iddiasında bulunan Seyyid Muhammed Nurbahş da *Risaletü'l-Hüda* adlı eserinde İbn Abbas’tan naklen Mehdi’nin annesinin Türk sultanlarının kızlarından olduğunu kaydetmiştir. bkz. Seyyid Muhammed Nurbahş, “Risaletü'l-Hüda”, *Between Mysticism and Messianism: The Life and Thought of Muhammad Nurbakhsh*, Shahzad Bashir, Yale University, USA 1997, s. 281.

27 Hazar denizinin güneyinde bulunan ve eskiden Şiilerin hâkimiyeti altında olan bir bölge. Sâri ve Orem de buraya bağlı kentlerdir.

28 Aynı eser, s. 118.

29 Aynı eser, s. 216.

30 Aynı eser, s.

resmini duvar üstünde görürlerse hemen kılıç çekerler”³¹ diyerek, Selçukluların İsmailî dâilere karşı yürüttükleri savaşlarda ne kadar azimli olduklarını ortaya koymuştur. Başka bir yerde de Türklerin Hz. Ali’ye olan sevgisinin sebebinin “*yiğitler yiğitleri sever*” diye açıklamıştır.³²

Selçuklular ile Şiilerin arasındaki iyi ilişkilerin var olduğunu *Bazu Fezayihü’r-Ravafiz*’in yazarının şu sözlerinden de anlaşılmaktadır:

“[Şiiler] Hiç bir zaman şimdiki gibi güçlü değillerdi ve şimdi özgürcesine konuşabiliyorlar, zira Türklere ait her bir yerde on-onbeş Tafizi hüküm sürmekte olup divanlarda hep onlar münşidirler, tıpkı halife Muktedir’in zamanında olduğu gibi”.³³ “Geçmişteki sultan, Muhammed b. Melikşah, Allah kabrini serin etsin, döneminde eğer bir emirin Şii bir kahyası olsaydı, kahyanın Şii olmadığını, [aksine] Sünni ve Hanefi olduğunu Türklere söylesinler diye Sünni alimlere büyük miktarda rüşvet verirdi, ama şimdi bütün Türklerin kahyaları, hacipleri, kapıcıları, aşçıları ve hizmetçileri çoğunlukla Şiidirler, hiç korkmadan, takiye yapmadan mezheplerini belli edip eğlenirler”.³⁴

3.4. Selçuklu Bayrağı

Abdülcélil, Sünni alimin Şiiler de mühlitler gibi beyaz bayrak taşıyorlar eleştirisi ve itirazına karşın verdiği yanıtta Selçukluların bayrağı hakkında ilginç bir bilgi verir:

“Şii padişahların bayrağı yeşil, beyaz ve her renkten olur, sadece siyah olmaz, zira Abbasoğullarının bayrağıdır.. Görmez misin ki Selçuklu padişahları ve hanedanı yüzbin adam topladıklarında [bile] orduda siyah bayrak bulunmaz. Bayrakları yeşil, sarı ve kırmızı olur ki halifelerle halife olmayanlar arasında bir fark ola”.³⁵

31 Aynı eser, s. 217.

32 مردان مردان را دوست دارند Aynı eser, s. 118. Burada şu meşhur hadise gönderme yapılmıştır: “La fetâ illâ Ali, la seyfe illâ Zülfikâr” (Ali’den başka yiğit, zülfikardan başka kılıç yoktur). bkz. Şihabüddin Ömer Sühreverdi, “Risaletü'l-Fütüvve”, *Resâil-i Civanmerdan*, haz. Murtaza Sarraf, Tahran 1370, s. 108.

33 Aynı eser, s. 86.

34 Aynı eser, s. 123. Şiilerin sultanlar ve devlet erkânı nezdindeki yüksek konumları için bkz. aynı eser, s. 433. Oniki imamlı Şiilerin 12. yy’daki durumlarını farklı yönlerden inceleyen bir çalışma için bkz. Resul Caferiyan, *Tarih-i Teşeyyü der İnan, ez Ağaz ta Tulu-ı Devlet-i Safevi*, Tahran 1391, s. 471-638.

35 Aynı eser, s. 614. Selçukluların bayrağı üzerine yapılan son bir araştırmada bu konuda şöyle denilmektedir: “Selçukluların kullandıkları bayraklarda renk ve unsur bakımından kendilerinden

3.5. Selçuklu Sultanlarının Mezarları

Abdülcelil, reddiye yazdığı kitabın müellifinin Şii imamların türbelerinin çok gösterişli olduğuna dair eleştirisine cevaben Selçuklu sultanlarının türbelerini örnek göstererek savunmaya çalışmış ve bu sayede Selçuklu sultanlarının mezarları hakkında bilgi vermiştir:

“Büyük ve saadetli sultan Tuğrul’un, Allah ona rahmet eylesin, Rey’deki türbesini yüzyıldan sonra o denli süs ve ziynet ile görmemiş midir³⁶ veyahut Merv’de ve İsfahan’da geçmiş sultanların türbelerini bütün ihtişam ve teçhizatlarıyla ve Hemedan’da II. Tuğrul’un türbesini ve keza Sultan Mes’ud ve Muhammed Şah’ın türbelerini şahane teçhizatlarıyla”.³⁷

3.6. Selçuklu Döneminde Şii Medreseler

Nakz’ın müellifi Sünni alimin “*Sultan Melikşah ve Sultan Muhammed, Allah ruhlarını takdis etsin, dönemlerinde bunlara (Şiilere) medrese ve tekke yapma izni verilmezdi*”³⁸ iddiasına karşı Horasan, Mazenderan, Halep, Kum, Kaşan ve Abe gibi kentlerde yapılan birçok medreseye işaret ederek Selçuklu sultanları zamanında doğduğu şehir Rey’deki yapılan medrese ve tekkeleri zikretmiştir:

- Büyük Tuğrul zamanında Seyyid Taceddin Muhammed Kiski medresesi
- Melikşah zamanında Seyyid Zahid Bulfutuh, Fakih Ali Casbi ve Ali Osman medreseleri
- Melikşah ve Berkyaruk zamanında Hace Abdülcabbar Medresesi (400 öğrenci ile) ve Kuy-ı Firuz medresesi

önceki Türk devletlerinin sahip oldukları bayrakların izlerini taşıdıkları görülür. Selçuklularda sultana, hanedan üyelerine ve devletin sivil ya da askerî ileri gelenlerine mahsus bayraklar vardı. Bilinen ilk bayraklar, Gaznelilere karşı müstakil devlet kurma mücadelesi veren Selçuklu reisleri Tuğrul, Çağrı ve Musa Yabgu’ya ait olup Dandanakan Savaşı’nda tesadüf edilen sancaklardır. Selçuklularda siyah ve kırmızı rengin yanı sıra beyaz bayrağın mevcudiyeti bilinmektedir. Selçuklularda muhtelif renklerde bayrakların kullanılması, sultanların birbirinden farklı renkte bayraklar kullanmayı tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Saltanat bayrağı olarak genellikle tek renge tesadüf edilirken sultanların bayrağının rengi hakkında bilgiler yetersizdir”. bkz. Tülay Metin, “Selçuklu Bayrağı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Timurlu Tarihine Adanmış Bir Ömür*, 75. *Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka*, haz. Musa Şamil Yüksel, Ankara 2017, s. 94.

36 8 Ramazan 455/4 Eylül 1063 tarihinde vefat eden Sultan Tuğrul, eşi Ferruh Hatunî tarafından Rey’de yaptırılan ve günümüzde Burc-ı Tuğrul diye anılan türbesine gömülmüştür. bkz. Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995, s. 47.

37 Aynı eser, s. 638.

38 Aynı eser, s. 39.

- Melikşah ve Sultan Muhammed zamanında Şemsü'l-İslam Hasaka Babıvey medresesi
- Sultan Muhammed zamanında Sadat-ı Kiski (Kadınlar tekkesi), Hacı İmam Reşid-i Râzi ve Şeyh Haydar Mekki medreseleri³⁹

3.7. Türkler'e Karşı Münasebet

Râzi-i Kazvini eserinin birçok yerinde Türkler ve Selçuklu sultanlarından övgü ve dua ile bahsetmiştir. Örneğin bir yerde Selçukluların her zaman galibiyetini arzu ederek “*Yüce Allah bütün Al-i Selçuk sultanlarını rahmetinde gark etsin ve onların zafer bayrakları daima adalet ve insafta muzafferiyet ve nusrat ile birge olsun*”.⁴⁰ Diğer bir yerde de dönemin baş belası olan İsmaililere değinerek, “Eğer Al-i Selçuk sultanları ve gazi emirler ve Türklerin, Allah kefer ve mülhitlere karşı onlara yardım etsin, kılıcı, gücü ve yardımı olmasaydı olan olurdu (yani mülhitler galip gelirdi)”⁴¹ diyerek Türklerin İslam tarihindeki üstlendikleri büyük role işaret etmiştir.

Sonuç

Nakz adı ile bilinen 12. yy'ın ortalarında Selçukluların başkenti olmuş Rey'de Şii bir yazar tarafından Sünni bir yazara cevaben yazılan *Baz-u Mesâlib'in-Nevâsıb fi Nakz-ı Baz-ı Fezâiyih'ür-Refâvız*'ın asıl yazılış amacı Şiiliği ithamlara karşı savunmak olsa da içerdiği sosyokültürel bilgilerden dolayı tarihi açıdan da pek mühim bir eserdir. Türkler ve Selçuklular hakkında içerdiği bilgiler konusunda şimdiye kadar müstakil bir makale yazılmayan bu eseri çok az sayıda Türk araştırmacı kullanmıştır.⁴² Eserde Türklerin İslam dünyası üzerindeki etkisi, inançlı Sünni-Hanefi Müslüman olmalarının yanı sıra diğer mutedil mezheplere karşı hoşgörülü oldukları apaçık görünmektedir, öyle ki oniki imamlı Şiileri vezirlik ve mali danışmanlık görevlerinde bile çalıştırıyorlardı.⁴³

39 Aynı eser, s. 39-42.

40 Aynı eser, s. 16.

41 Aynı eser, s. 427.

42 Örnek için bkz. Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul 2012, s. 192; aynı yazar, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 2012, s. 142, 314, 408.

43 Bu konuda bkz. Râzi-i Kazvini, s. 89-90, 130-131, 132, 237.

Kaynaklar

Caferiyan, Resul, *Tarih-i Teşeyyü der İnan, ez Ağaz ta Tulu-ı Devlet-i Safevi*, Tahran 1391.

Devani, Ali, “Abdülcelil Kazvini”, *Şinahname-i Abdülcelil ve Nakz*, haz. Hadi Rabbani, Kum 1391.

Hüseyni-i, Şahturabi, Seyyid Murtaza, “Müerrifi ve Berresi-i Kitab-ı Nakz”, *Suhan-ı Tarih*, S. 3, Tahran (1387), s. 56-73.

İkbal Aştıyani, Abbas, “Bundarı Râzi, Yeki ez Kadimterin Şüaara-yı Pehlevi-zeban”, *Mihr*, İ. 71, Tahran (1321), s. 28-35.

Kaşgarlı Mahmud, *Divanu Lügati't-Türk*, haz. Ahmet B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, TDK yayınları, Ankara 2015.

Metin, Tülay, “Selçuklu Bayrağı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Timurlu Tarihine Adanmış Bir Ömür, 75. Doğum Yılında Prof. Dr. İsmail Aka*, haz. Musa Şamil Yüksel, Ankara 2017, s. 94.

Mukaddem, Ali Rıza, “Anadolu Abdalları'nın Kökenini Araştırırken İran ve Maverâ'ün-nehir'de Menakıbhaneler ve Menakıbhanelik Geleneği”, *Uluslararası Neşet Ertaş Sempozyumu bildirileri*, Haz. Salahaddin Bekki, Kırşehir 2013, C 2, s. 605-617.

Müntecebeddin Ali b. Babiveyh er-Râzi, *el-Fihrist*, haz. Seyyid Celaleddin Müheddis Urmevi, Kum 1391.

Nurbahş, Seyyid Muhammed, “Risaletü'l-Hüda”, *Between Mysticism and Messianism: The Life and Thought of Muhammad Nurbakhsh*, Shahzad Bashir, Yale University, USA 1997.

Öz, Mustafa, “Ca'fer es-Sâdik”, *TDVİA*, C 7, İstanbul 1999, s. 1-3.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Rey”, *TDVİA*, C 35, İstanbul 2018, s. 40-41.

Râfii-i Kazvini, Abdülkerim b. Muhammed (ö. 623/1226), *et-Tedvin fi Ahbar-ı Kazvin*, haz. Azizullah Utarudi, Kum 1376.

Râzi-i Kazvini, Nasireddin Eburreşid Abdülcelil, *Baz-u Mesâlib'in-Nevasıb fi Nakz-ı Baz-ı Fezâih'ür-Revâfiz (Nakz)*, haz. Mir Celaleddin Müheddis Urmevi, Kum 1391.

Sevim, Ali -Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 1995.

Sultani, Muhammed Ali, *Abdülcélil Râzi-i Kazvini, Rüzgar ve Kütüb-ı Vey*, Kum 1391.

Sühreverdi, Şihabüddin Ömer, “Risaletü'l-Fütüvve”, *Resâil-i Civanmerdan*, haz. Murtaza Sarraf, Tahran 1370, ss. 89-102.

Şüşteri, Kadı Seyyid Nurullah, *Mecalisü'l-Mü'minin*, Tahran 1377.

Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul 2012.

_____, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 2012.